

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

NOVEMBER
1953

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

26e JAARGANG
N° 11

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

EXCURSIE NICOLAÏKERK

De leden van de vereniging „Oud-Utrecht” worden uitgenodigd deel te nemen aan een excursie naar de Nicolaïkerk te Utrecht.

Deze is vastgesteld op Zaterdag 14 November. Verzamelen om 3 uur in de kerk. Introductie is toegestaan. Prof. Dr M. D. Ozinga, bestuurslid van „Oud-Utrecht”, heeft zich bereid verklaard om het gezelschap van voorlichting te dienen.

Nu het kerkgebouw de laatste jaren inzonderheid aan de Westzijde grote veranderingen heeft ondergaan, zal er voor de deelnemers aan de excursie veel te zien zijn.

Namens het bestuur:

Ir J. D. M. BARDET, voorzitter,

Mr N. B. TEN BOKKEL HUININK, secretaris.

G. VAN KLAVEREN Pz.

Op 30 September heeft de bij alle bezoekers bekende ambtenaar van het gemeente-archief te Utrecht, G. van Klaveren Pz., wgens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd zijn functie neergelegd.

Op 1 Augustus 1906 als 18-jarige in gemeentedienst getreden, is hij door een gelukkige aanleg, grote belangstelling en volharding geleidelijk geworden tot iemand, voor wie het archief geen geheimen meer had en die voor vele belangstellenden in Utrechts geschiedenis een vraagbaak was.

Wat de heer van Klaveren in de 47 jaren van zijn werkzaamheid aan beschrijvende en catalogiserende arbeid verricht heeft, kunnen alleen ingewijden ten volle begrijpen en waarderen. De bezoekers van het archief hebben daarvan bij het raadplegen van inventarissen, klappers en indices onwetend geprofiteerd, evenals zij voortdurend een beroep hebben mogen doen op zijn veel-omvat-

tende kennis van topografische en historische bijzonderheden van de stad Utrecht. Zij zullen hem daarvoor dankbaar zijn en het betreuren, dat zij niet de gelegenheid hebben gekregen met enige luister afscheid van hem te nemen. Op uitdrukkelijk verzoek van de scheidende ambtenaar heeft geen enkele plechtigheid of feestelijkheid bij zijn vertrek plaats gehad.

Ook „Oud-Utrecht” heeft bijzondere redenen om de heer van Klaveren dankbaar te zijn. Waar en wanneer zijn hulp ook maar gevraagd werd, en dikwijls ongevraagd, heeft hij de vereniging grote dienst bewezen, vooral door het publiceren van talloze artikelen in het Maandblad en meer uitvoerige bijdragen in het Jaarboek, zoals hij ook elders herhaaldelijk goed gedocumenteerde producten van zijn pen het licht heeft doen zien. „Oud-Utrecht” lag en ligt hem na aan het hart. De vereniging heeft dan ook de stille hoop, dat zij ook in de komende jaren niet verstoken zal zijn van zijn medewerking. Echter ook zonder enige baatzuchtige gedachte spreekt zij gaarne de wens uit, dat de heer van Klaveren nog vele jaren van gezondheid en arbeidzaamheid gegeven zullen worden.

OPSCRIFTEN TE UTRECHT

De volgende rijmpjes en versjes trof ik aan in het boekje: „Koddige en ernstige opschriften op luifels, wagens, glazen, uithangborden en andere taferelen.” Derde uitgave in twee delen te Amsterdam bij H. Moonenijzer Sender, 1846.

Het boekje bevat opschriften uit het gehele land. De hieronder weergegevene zijn afkomstig uit de stad Utrecht en omgeving.

Voor eenen winkel te Utrecht.

Dit is in den rooden beer
Hier verkoopt men kaarsen en smeer
En ook goede gengebaar
En bierazijn of 't wijnazijn waar,
Ja ook ter zelfder stee
Verkoopt men klare meê.

Luifelschrift voor een bakkershuis te Utrecht.

Hier verkoopt men rogge- en weitebrood,
Dat voedzaam is in hongersnood,
En meê heel goed is voor den dood;
Want die 't gebruikt, moet zeggen,
Dat hier is puik van bollen en weggen.
Ik woon hier aan dees oord
Van de Kathrijnepoort,
Mijn naam is Jan de Groot.

Luifelschrift te Utrecht, op den Steenweg.

Kwam na lijden geen verblijden,
Dan was lijden groot verdriet;
Maar na lijden komt verblijden,
Daarom acht ik lijden niet.

Buiten Utrecht, bij Van der Val, in zijn hof, stond een uil op eenen
kruk, met bijschrift:

Men vind er meer.

Daar een poëet voor de vuist bijschreef:

Men vindt er meer als mij, die uilen zijn befaamd,
Hoewel dat zij alzo niet willen zijn genaamd.

In het glas van het kuipersgild, te Utrecht, in de Buurkerk, pleeg
te staan:

Ging het met onze kuiperij, als 't wel met anderen doet,
Onze kuiperij had vrij wat meer voorspoed.

Op een bordje, voor eene kamer te Utrecht.

Hier op de kamer woont Maartje van Schiedam, zij gaat uit leeren,
En ook, om jonge en oude te onderwijzen en te katechiseren.

Te Utrecht, op het Vreeburg.

Hier maakt men wagens, ook chaisen en karossen,
Om als ik oud word, mij van werken te verlossen;
'k Ben vroeg en laat gereed tot iedereen's gerijf,
Zoo ik het niet beleef, dan is 't goed voor mijn wijf.

Luifelschrift te Jutphaas.

Toen Jeftha uit den strijd kwam, merkte hij aan het hondje
[bijna de leus,
Maar toen zijn dochter volgde, stond hij ellendig slecht, en
[keek op zijn neus.

(Richteren 11 : 30-40)

Glasschrift te Utrecht, op de Neude.

Op den derden Augustus zat Pieter Heng alhier,
En at in een uur veertien pekelharingen zeer groot,
Met negen stuivers aan wittebrood,
En dronk er bij veertien mengelen bier;
Ik heb met hem het wedspel aangevangen,
Maar weinig was verloren, als die keel werd gehangen.

J. DE VRIES

AMERSFOORTS LUISTERRIJK STADSHERSTEL

Dit is de titel van een boekje, geschreven door de heer W. F. J. den Uyl en uitgegeven bij N. Samson n.v. te Alphen aan den Rijn. Gaarne maken wij melding van de verschijning van dit werkje, een overdruk uit de Provinciale Almanak voor Utrecht.

Meermalen is in het Maandblad van Oud-Utrecht gewezen op het herstel van de kleine monumenten, zoals dat de laatste jaren te Amersfoort wordt aangepakt. Zonder ophef ervan te maken, heeft men in de stad aan de Eem het ene na het andere gebouw gerestaureerd.

Deze herstelwerkzaamheden hebben niettemin alom in den lande de aandacht getrokken. Vraagt men naar de reden, dan moet erop gewezen worden, dat — meer dan in de meeste plaatsen — dit stadsherstel als het ware een werk van de hele Amersfoortse gemeenschap was. De heer Den Uyl herinnert er in zijn boekje aan, dat de plaatselijke overheid en met name burgemeester H. Molendijk de restauraties animeerde en tot stand hielp komen; dat daarnaast ook de burgerij — vooral de eigenaars der te restaureren percelen — warm liep voor het herscheppende werk; dat men in de heer J. Kapteyn, de onlangs afgetreden hoofdinspecteur van de bouw- en woningdienst, iemand had welke zich met hart en ziel aan deze arbeid gaf en dat de restauraties over het algemeen geen enorme kapitalen behoeften te kosten.

Welnu, het resultaat van de werkzaamheden, door de heer Kapteyn al in 1937 (aanvankelijk in zijn vrije tijd!) begonnen, kan men op allerlei plekjes in Amersfoort zien. En wie van het een en ander een gedocumenteerd overzicht wil hebben, die moet het boekje van de heer Den Uyl ter hand nemen. Daarin kan men aan de hand van twintig foto's — telkens van het project vóór en na de restauratie — zien met hoeveel zorg en liefde de kleine monumenten van Amersfoort in eer zijn hersteld.

De heer Den Uyl geeft op uitermate prettige wijze zijn indrukken. Hoewel hij een hele reeks van projecten noemt op de 27 pagina's die zijn boekje telt, krijgt men allerminst de idee, dat hier een opsomming wordt gegeven. De schrijver, die zich heeft laten rondleiden door de stad, neemt op zijn beurt de lezers mee. Zo zwerft men al lezend langs de Muurhuizen, door het Havik, over de Groenmarkt, door de Krankeliedenstraat. Men komt terecht in de Kleine Haag, in het Mariënhof en men staat aan het eind van de wandeling bij het Monnikendam.

Al wandelend wijst de heer Den Uyl nu eens op het ene pand, dan weer op het andere. Hij toont aan, hoe met de simpelste middelen menigmaal het verbluffendste resultaat werd verkregen en als de wandeling geëindigd is, heeft hij bij zijn gast hetzelfde enthousiasme weten te verwekken als hemzelf bezielt.

Eén alinea, niet door de heer Den Uyl geschreven, willen wij speciaal naar voren halen. Zij komt voor in het woord, dat burgemeester Molendijk het werkje ter inleiding meegaf. Zij luidt: „Laat de lezer na lezing van dit fijne boekje nu vooral niet denken, dat wij in Amersfoort steeds maar zitten te mijmeren over het verleden in een soort museumsfeer. Wij bouwen in snel tempo uitgebreide, moderne stadswijken om ons historisch centrum. Ruim en fris en hier en daar van een gedurfde eigentijdse vormgeving. Wij staan met ons gezicht naar de toekomst! Maar wat zou de toekomst te verwachten hebben van lieden, die niet vervuld zijn van diep respect voor het verleden?”

Deze passage uit het voorwoord is van grote betekenis. Want hier wordt duidelijk gezegd hoe de mentaliteit van de gemeentelijke overheden eigenlijk dient te zijn: in een oude, zich uitbreidende stad, behoeft men niet naar een museumsfeer te streven. Buitenwijken in een quasi-oudhollandse stijl vallen regelrecht onder de kitsch. De wijze waarop men bij de wederopbouw van sommige in de oorlog geteisterde steden getracht heeft een zeventiende-eeuwse sfeer te imiteren, is ons allerminst dierbaar.

Maar ook de bravour waarmee men in een aantal plaatsen woonblokken uit de grand heeft gestampt, waaruit een zekere minachting spreekt voor alle vroegere normen en tradities, moet ten zeerste schadelijk worden geacht.

In Amersfoort heeft men tussen deze gevaarlijke klippen weten door te zeilen. Rekening houdend met de eisen van het moderne leven, zijn er nieuwe woonwijken ontstaan, die op haar manier ook weer karakteristiek voor Amersfoort zijn geworden. Want zij vertegenwoordigen een geheel eigen genre.

Doch daarnaast is in Amersfoort alles gedaan om de erfenis van vroeger eeuwen op zorgvuldige wijze te bewaren en te gebruiken! Want nooit heeft een restauratie meer zin dan wanneer het herstelde bouwwerk weer ten dienste van de gemeenschap komt.

Nu blijkt de ware liefde voor het oude stadsschoon juist uit de zorg voor het kleine monument. Het instandhouden van een prachtige toren behoeft helemaal geen bewijs te zijn van waarachtige verknochtheid aan het werk der vorige geslachten. Alleen al uit een oogpunt van ijdelheid, van te willen pronken met iets groots, kan men ijveren voor het herstel van een dergelijk imposant bouwwerk.

Wie in deze sfeer leeft, zal echter moeilijk warm te maken zijn voor de restauratie van nederige objecten als een woning, een poortje, een achteraf-grachtje. Waarmee wij natuurlijk allerminst willen zeggen, dat grote bouwwerken niet van belang zijn en de kleine wel. Het gaat er om, dat men ten aanzien van het een zo wel als het ander de goede houding aanneemt.

En hieraan ontbreekt het nog in allerlei plaatsen. Vandaar dat

het gebeuren in Amersfoort zozeer de belangstelling heeft gekregen. Want in die stad is men op de juiste weg.

Het is jammer, dat de hoofdstad der provincie in dit opzicht voor Amersfoort moet onderdoen. Hoezeer wij ook het werk van het Utrechts Monumentenfonds waarderen, dat juist op het herstel van gevels, dus kleine monumenten gericht is, over het algemeen blijkt men in Utrecht toch niet het zintuig te bezitten waarover Amersfoort wél beschikt: namelijk instinctief te kunnen aanvoelen waar oude schoonheid gehandhaafd kan worden zonder dat er kapitalen mee heen gaan.

Zo hebben wij enige maanden geleden gewezen op de modernisering van de Annastraat. Hier heeft men domweg een oud straatje verknoeid door de keienbestrating te vervangen door klinkers en, wat erger is, door volkomen overbodige trottoirs aan te leggen.

Het raadslid mr J. Caro stelde over deze zaak vragen aan Burgemeester en Wethouders van Utrecht. Hij ontving daarop een antwoord, dat noch hem, noch anderen bevredigen kan. Een deel van dit antwoord luidt: „Bij het opmaken van plannen voor straatverbeteringen in de binnenstad wordt steeds overwogen, of het opruimen van stoepen verantwoord kan worden geacht in verband met het streven oud stedschoon zoveel mogelijk te behouden. Ook bij de keuze van te bezigen materialen wordt hierop gelet. Bij een en ander wordt voeling gehouden met de Monumentencommissie en de Schoonheidscommissie”.

Dat klinkt allemaal heel braaf maar het bestaat natuurlijk niet, dat een Monumentencommissie of een Schoonheidscommissie haar goedkeuring hecht aan de ontluistering van een oud straatje. Men zal dus in dit geval geen voeling gehouden hebben. . . .

Dit gebeurt in een stad, waar heus wel oog is voor oude monumenten, waar men millioenen uitgeeft voor het herstel van de grachtwerven, voor de torens en voor andere voorname objecten; maar de eenvoudige dingen worden over het hoofd gezien.

Niet alleen Utrecht en andere steden kunnen zich aan Amersfoort spiegelen. Ook de dorpen. Het is een misvatting te denken dat de dorpsgemeenschap meer waarde hecht aan historisch schoon dan de stedelijke samenleving.

De laatste maanden hebben ons daarvan dit voorbeeld opgeleverd. Ergens in de provincie zouden drie percelen worden afgebroken. De gemeenteraad had er zijn goedkeuring al aan gehecht, niettegenstaande deze percelen historische waarde hadden. Tengevolge van de activiteit van enige personen, heeft men deze afbraak kunnen voorkomen, o.a. door er op te wijzen dat deze huizen op de monumentenlijst stonden, hetgeen de burgemeester van bedoelde gemeente niet eens wist!

Wij zouden aldus kunnen voortgaan. De tijd is blijkbaar nog

niet gekomen, waarin historisch stads- en dorps-schoon onaangestast blijft.

Daarom willen wij een beroep doen op onze leden, die overal in de provincie verspreid zitten. Wij vragen U: vat Uw lidmaatschap ook op als een taak! Wanneer U er de lucht van krijgt, dat ergens een aanranding op een monument wordt voorbereid, geef dat dan aan ons door. Onze provincie heeft de laatste eeuw honderden bouwwerken van historische waarde en -schoonheid verloren. De aanleg van nieuwe wegen, waterwerken, industrieterrein e.d. berooft ons van veel landschapsschoon. Wij kunnen dit niet allemaal voorkomen omdat het merendeel van deze werken noodzakelijk is.

Maar wat wij wel kunnen tegengaan, is de overbodige ontluistering of afbraak van eenvoudige objecten. Wil ons daarbij helpen door tijdig te waarschuwen. En meent U, dat U nog een prikkel hiertoe nodig hebt, laat de heer Den Uyl U dan door zijn hierboven genoemd boekje de gewenste injectie mogen toedienen!
de J.

TENTOONSTELLING UTRECHTSE ARCHIEVEN.

Archieven zijn niet uit hun aard bestemd om het schoonheidsgevoel te voldoen, maar als zij in de loop der eeuwen gevormd zijn door de werkzaamheden van belangrijke wereldlijke en kerkelijke bestuurslichamen, houden zij gewoonlijk zoveel bezienswaardigs uit historisch en cultuurhistorisch oogpunt in, dat men . . . , wel, dat men het veilig kan wagen de aantrekkelijkste stukken eens ten toon te stellen.

Van 29 October tot en met 29 November wordt zo'n tentoonstelling, bijeengebracht uit het Rijksarchief te Utrecht en het Gemeente-Archief van Utrecht, gehouden in de gewone tentoonstellingszaal van het Centraal Museum.

In de opstelling is een zekere historische lijn aangebracht en ook anderszins is een instructieve strekking niet te miskennen. Het Rijksarchief deed een keus uit de archieven van de Bisschoppen van Utrecht, van de vijf Kapittelen, van de Staten van het gewest, van de Ridderschap en de abdijen, het Gemeente-Archief begint met de oudste oorkonden (1122), toont de beroemde Rechtsboeken der stad, stukken van de Vroedschap, de gilden, de broederschappen, de gasthuizen, charters met miniaturen versierd, geïllustreerde handschriften, om bij beide instellingen van velerlei andere zaken te zwijgen. Zien is hier beter dan horen op sommen.

Ofschoon niet uit de genoemde Utrechtse archieven afkomstig, zijn om hun naam en faam aan de tentoonstelling toegevoegd de originele acte van de Unie van Utrecht (1579) en het tractaat

van de Vrede van Utrecht (1713). Aan de welwillende toestemming van H.M. de Koningin is het te danken, dat ook de acte van 1674, waarbij de eigendom van „Soestdijk” aan stadhouder Willem III werd overgedragen en het charter van hetzelfde jaar, waarbij deze de hoge heerlijkheid van Baarn, Soest en Ter Eem verkreeg, te bezichtigen zijn.

De tentoonstelling is geopend op de gewone museum-uren en bovendien Dinsdagsavonds van 20—22 uur. Toegangsprijs f 0.40, Zaterdagmiddag, Zondag- en Dinsdagavond f 0.25. Dinsdagsavonds wordt er tevens toelichting gegeven.

KLEINE MEDEDELINGEN

Aanwinst voor Fléhite. In 1759 heeft de tekenaar Paul van Liender acht kopergravures vervaardigd voor de beschrijving der stad Amersfoort door Van Bemmel. De originele gravures zijn onlangs ontdekt bij een amsterdams antiquariaat. De platen waren nogal beschadigd. Zij worden echter opgeknapt, waarna men er een aantal afdrukken van wil laten maken, die in de verkoop komen. Vervolgens zullen de platen het eigendom worden van het museum Fléhite te Amersfoort.

Een kinderpreek „Buiten Wittevrouwen”. In „Omhoog”, parochieblad voor het r.k. aartsbisdom Utrecht heeft pastoor A. E. Rientjes uit Maarssen vele weken achtereens schetsen geschreven over het kerkelijk leven vóór het herstel der bisschoppelijke hiërarchie in 1853 in het aartsbisdom. Op een menigte aardige bijzonderheden over kerkelijke gebruiken, devotie en kunst is in deze schetsen de aandacht gevestigd. Eén ervan volgt hier:

„Een eigenaardig gebruik was de kinderpreek in de kerk van Buiten Wittevrouwen te Utrecht. Daar trad in de tijd van 1813 een meisje op, om een lofrede op de Heilige Maagd Maria te houden in de maand September. „Het kind werd naast het altaar op een tafel geplaatst, kreeg een zilveren kroontje op het hoofd, een scepter in de hand en hield dan met levendige gebaren een stichtelijke toespraak.” Een talrijke schare gelovigen was daarbij aanwezig.

Dit gebruik stond waarschijnlijk in verband met de viering van het jaarfeest van de utrechtse processie naar Keve-laar. Het schijnt geëindigd te zijn tijdens

het aartspriesterschap van de hoogerwaarde heer G. van Nooy, te Maarssen in 1832 overleden. De in die tijd plechtig aangenomen kinderen gingen daarbij voor het eerst gekleed als volwassenen, hetgeen in sommige streken een eigenaardig gezicht opleverde, vooral als er de witte mutsen gedragen werden.”

De kerk van Buiten Wittevrouwen te Utrecht heeft eenmaal gestaan ter hoogte van de tegenwoordige kerk van O.L. Vrouw ten hemelopneming in de Biltstraat. De Kerkstraat en de Oude Kerkstraat herinneren nog aan het vroegere bedehuis.

Noot van de zetter.

Ook nu nog worden in de Augustinuskerk (Oudegracht) ieder jaar dergelijke kinderpreek gehouden op 2e Kerstdag. De kinderen moeten bij het kerststalletje ten aanhore van vele belangstellenden en gelovigen een versje of preekje houden geheel naar eigen keus.

Dit is ingevoerd ongeveer tien jaar geleden door pastoor van Nuenen; de tegenwoordige herder, pastoor Seroe heeft dit aardige idee voortgezet.

Het „Dikke Torentje” wordt hersteld. In de gemeente Eemnes staan twee opmerkelijke kerktorens. De hoge toren van Eemnes-Buiten (16e eeuw) vertoont veel gelijkenis met de rijzige torens van Soest, Amerongen, Loenen, Nieuw-Loosdrecht en Houten. Deze toren wordt nu gerestaureerd.

Te Eemnes-Binnen staat een veel lagere toren (van omstreeks 1500), veelal als het „Dikke Torentje” aangeduid. Dit bouwwerk, dat in verval geraakt is, zal ook gerestaureerd worden.